

М. Відейко, В. Рудь

ОБСТЕЖЕННЯ ПАЛАЦОВОГО КОМПЛЕКСУ БІЛЯ с. МАЛА КЛІТИНКА НА ВІННИЧЧИНІ

У червні 2022 р. експедиція НДЛ археології Київського університету ім. Бориса Грінченка провела обстеження палацового комплексу, розташованого на околиці с. Мала Клітинка Вінницької обл. Метою експедиції було усебічне вивчення палацу, складання його планів, фіксація стану збереженості, вивчення прилеглої території. Слід було також хоча б приблизно встановити дату спорудження палацу, з'ясувати окремі етапи його розбудови та існування. Дослідження проводилися з ініціативи та за підтримки ректора університету В. Огнев'юка.

Маєток розташований на підвищенні, над ставком, на південь від с. Мала Клітинка. Територія має вигляд трикутника, обмеженого із заходу ґрунтовою дорогою та ставком, зі сходу — мощеною дорогою у напрямку с. Полічинці, з півдня — польовими угіддями. Комплекс маєтку (рис. 1: 1) нині складається

Рис. 1. Палацовий комплекс біля с. Мала Клітинка: I — план комплексу; II — фасад палацу, вигляд із заходу.
Умовні позначення: 1 — палац; 2 — спальна стайня; 3 — баня; 4 — руїни котельні; 5 — столова; 6 — магазин; 7 — меморіал; 8 — липа; 9 — ворота

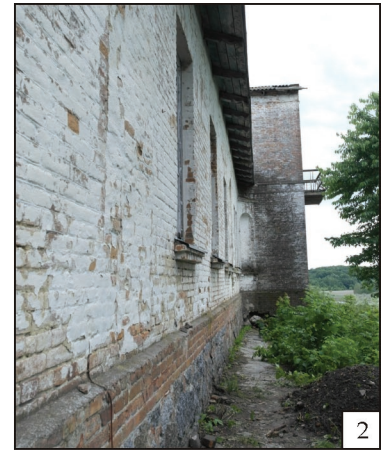

Рис. 2. Палац біля с. Мала Клітинка: 1 — вигляд східної стіни, кольором позначено замуровані двері; 2 — вигляд східної стіни та місця, де було прибудовано терасу; 3 — вигляд із півдня

ся з палацу (рис. 1: 2; 2) середини — кінця XIX ст., стайні того ж часу (рис. 4) та споруд 1980-х рр.: бані, котельні. Палац є пам'яткою архітектури, хоча і зазнав деяких перебудов і перепланувань, а також ремонтів упродовж XX ст. Решта споруд маєтку дійшли до нашого часу у надто пошкодженому (баня, котельня) або напівзруйнованому та дуже перебудованому вигляді (стайня). Навколо споруд збереглися рештки парку, закладеного у XIX ст.: давні листяні дерева, зарості шипшини на місці вирощування троянд на східному схилі.

Завдяки проведеній пошуковій роботі вдалося встановити, що палац збудований на місці, де перед тим була пустка. Культурний шар давніший за другу половину XIX ст. відсутній.

Встановлено, що головна будівля комплексу — палац — була збудована у два прийоми. Будівництво розпочато після придбання маєтку у попередніх господарів Валеріаном Узембло (управителем маєтків графів Браницьких) між 1850 і 1861 рр.

Початково було зведено одноповерхову споруду із двоповерховою прибудовою із південного боку. По довгій осі палац орієнтовано за лінією північ—південь (рис. 1). При цьому житлові кімнати господарів палацу виходили вікнами на захід, що робило умови проживання комфортними у літню спеку. Палац споруджений на гранітному цоколі (початкова споруда) з цегли (рис. 3: 6). Власник маєтку володів цегельнею у с. Швайківка (нині Житомирська обл.), звідки походить цегла з ініціалами W U — Walerian Uziemblo (рис. 3). Розміри цієї цегли, стандартизовані згідно з вимогами РІ, свідчать, що будівництво палацу мало місце не раніше 1847 р. Форми для цегли робили з дерева і клейма вирізали у кожній формі, завдяки чому маємо певне різноманіття розмірів літер та їх

написання. Під час будівництва застосовували також фігурну цеглу для оформлення елементів фасаду (рис. 3: 5).

Перед східним фасадом, над головним входом зберігся портик з чотирма колонами сірого граніту (рис. 1: 2). З того ж каменю зроблено східці та ганок. Граніт, імовірно, походив із кар'єра біля с. Швайківка Житомирської обл. (приблизно за 20 км від палацу).

Початкове планування одноповерхової частини палацу передбачало багато кімнат, щонайменше п'ять, а також велику залу для банкетів і танців. Вони були розташовані навколо коридору, який проходив посередині палацу вздовж лінії північ—південь. Крім того, із західного боку було прибудовано заасклену терасу із видом на сад і ставок, пізніше розібрану (рис. 2: 2). Її рештки виявлено розкопками навпроти західної стіни палацу. Збереглися сліди двох пізніше замурованих дверей, одна з них з коридора, друга з кімнати, які виходили на терасу (рис. 2: 1). У цьому місці на стіні відсутній цегляний карниз, що свідчить про прилягання даху до стіни палацу.

Початково палац опалювали кахельними печами. Зі східного боку на місці тераси знайдено уламок білої глазурованої кахлі. У

Рис. 3. Палац біля с. Мала Клітинка, зразки будівельних матеріалів: 1–4 — цегла з ініціалами; 5 — фігурна цегла; 6 — цегляна кладка на фундаменті з граніту та рештки тиньку кінця XX ст.

Рис. 4. Палацовий комплекс біля с. Мала Клітинка, фото зруйнованої стайні, вигляд з південного боку

південних прибудовах існувала система каналів для теплового повітря у стінах, місце печі виявлено у підвалі.

Початково південна частина палацу використовувалася як допоміжні приміщення та для проживання прислуги, було обладнано підвал для зберігання припасів. Звідси був прохід до їдальні, можливо також ганок з південного боку.

Палац було добудовано з півдня, імовірно, вже після 1861 р. (рис. 2: 3). При цьому було використано партію цегли з аналогічними клеймами. Яка відрізняється від попередньої за розмірами в середньому на 1 см. Ця ознака дозволяє чітко виокремлювати частини палацу, збудовані у різні роки. Тоді ж було зведено

ще одну двоповерхову прибудову з підвалом під нею. Для підлоги першого поверху використано керамічні кахлі харківського виробництва, які місцями добре збереглися. У цій прибудові верхні поверхи могли використовувати власники, у підвалі обладнано дві кімнати для прислуги з вікнами на захід.

Загалом стан палацу відносно добрий у тій частині, де не пошкоджено дах. Він впав над однією з кімнат у південній частині, ще над однією зірвано шифер у куті, і там руйнується стеля та підлога. В стінах багато тріщин, але вони не критичні. У південній частині приміщення потребує заміни дерев'яної підлоги, частково розібраної у деяких кімнатах. Було демонтовано частину дверей, інша час-

тина потребує ремонту або заміни. Невідкладних робіт потребують південні прибудови та підвали, які руйнуються найбільше.

Палац зберігся досить добре. Аналогом споруди (тільки менших розмірів) є палац польської письменниці М. Конопніцької, у якому розташований її меморіальний музей.

Слід разом із тим зауважити, що фасад музею М. Конопніцької відрізняється від фасаду цього палацу наявністю надбудови над портиком. Конструкція даху робить таку надбудову у Малій Клітинці неможливою. Цікавою аналогією може бути наявність павільйону з протилежного до головного входу боку палацу. Таким чином, на наш погляд, палац-музей М. Конопніцької, із певними змінами, можна використати для складання проекту відновлення палацу у с. Мала Клітинка.

Поруч з палацом збереглися рештки стайні (рис. 4). Будівля розташована на північний

схід від палацу, на віддалі до 30 м від його північно-східного кута. Імовірно, збудована сином першого власника палацу Владиславом Узембло. Споруда була одноповерховою цегляною будівлею, орієнтованою вздовж довгої осі схід—захід. Стайня була спалена. Пожежею повністю зруйнований дах та внутрішні перегородки, згоріли вікна; збереглися стіни.

Наступні зусилля, на наш погляд, мають бути спрямовані на консервацію та поступове відновлення і реставрацію споруд палацового комплексу другої половини XIX ст., а також благоустрій території, який передбачає її розчистку та відновлення парку. Дослідницькі роботи, необхідні для подальшого вивчення палацу, а також прилеглої території та території Махнівської ОТГ, роблять маєток чудовою базою для проведення різних видів практик, зокрема археологічних.

А. Корж, Я. Короленко, Л. Кармазіна, С. Очеретний

ДОСЛІДЖЕННЯ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ ВІННИЦІ

Експедиція ДП «НДЦ “ОАСУ”» провела роботи на ділянці на вул. Монастирська, 17. Ділянка розташована на правому березі р. Південний Буг, у межах історичної частини м. Вінниця (зона охорони археологічного культурного шару). На 25 м північніше розміщується пам'ятка архітектури національного значення комплекс споруд Домініканського монастиря XVII—XVIII ст.

На початку робіт значна частина ділянки мала вигляд котловану глибиною від 0,5 м у західній частині. У східній частині глибина котловану становила близько 4 м. Вцілілою частиною ділянки була смуга шириною 3–6 м у східній частині ділянки, що впритул підходить до цегляних гаража та паркана сусідніх домоволодінь на вул. Монастирська, 11.

Топографічні джерела свідчать, що досліджувана ділянка розміщувалась під житловою забудовою як мінімум з кінця XVIII — початку XIX ст. З другої половини XIX ст. до 1990 рр. на ділянці був збудований житловий будинок із покольним поверхом. Наприкінці XX ст. його було визнано аварійним. У східній частині ділянки розміщувалися тимчасові споруди цегляно-дерев'яної конструкції (сарай), побудовані у 1960–1980 рр.

Для повного обстеження території та вилучення рухомих об'єктів археологічної

спадщини, на ділянці було закладено два розкопи. Враховуючи, що заглиблення в західній частині котловану складало до 0,5 м, розкоп 1, площею 131 м², було влаштовано на нижньому майданчику. Розкоп 2, площею 37 м², закладено на задернованій ділянці, впритул до східного борту.

Загалом під час досліджень **розкопу 1** було виявлено три об'єкти. Найбільш цікавим та інформативним є об'єкт 2, який виявився комплексом із двох споруд поєднаних спільним входом. За функціональним призначенням належить до споруд господарського типу — льох-погріб. Досліджений об'єкт можна поділити на дві частини: вхід та камеру.

Перша представлена траншеєю, шириною 1–1,3 м, із прямовисними стінами, що поступово розширюються у напрямку камери, та шістьма сходами, зробленими у глині (завширшки до 0,25 м; заввишки до 0,2 м).

Друга — камера, розмірами до 3 м завширшки та близько 2 м завдовжки. Верхня частина перекриття у вигляді глиняного склепіння та частина стінки камери були зруйновані, тому точні розміри встановити неможливо. В нижній частині розташовані ями округлої форми. Глибина камери (до верхнього рівня материкового ґрунту) становила 2,5–2,8 м. У